

Malování je způsob zachycení lásky

Paul Gauguin,
Vincent van Gogh
a Paul Cézanne o malování
a životě v Provence

Rozhovory Petra Kotyka
s impresionisty

Cherm

© Petr Kotyk, 2022

© Cherm, 2022

Photo © Petr Kotyk, 2022, © Émile Bernard, 2022

ISBN 978-80-86370-75-0

PODĚKOVÁNÍ
A VĚNOVÁNÍ:

Paulu Gauguinovi, Vincentu van
Goghovi, Paulu Cézannovi
a Světlaně Kotykové.

Kniha vyšla díky porozumění
a podpoře mé ženy Světlany
a zájmu a pomoci Jiřího Kamena
a Jana a Jany Majcherových.

DÍVÁME-LI SE NA NEZNÁMÉHO ČLO-
VĚKA, vidíme postavu, tvář. Dáme-li
se s ním do hovoru a dovídáme se
o jeho osudu, zajímá nás tento osud
možná víc než tvář. Tak se každá
věc může zdát v obryse zjevnou, ale
vždycky je ještě něčím jiným. Ob-
risky člověka se vyplňují podle toho,
kdo se na něho dívá a kdo ho jak
zná. Totéž platí o jakékoliv věci,
o jakémkoliv osudu,
příběhu.

Jiří Kolář,
1973

Paul Gauguin:

Malování je způsob zachycení lásky

CAFÉ VAN GOGH V MĚSTĚ ARLES, V REGIONU
PROVENCE-ALPES-CÔTE D'AZUR NA ŘECE RHÔNE,
4. ČERVENCE 2011

„Malujte, ubozí přátelé, a svět bude mít smysl.“

Paul Gauguin

Eugène Henri Paul Gauguin se narodil v Paříži v době revoluce 7. června 1848 jako jediný syn republikánského novináře Clovise Gauguina a jeho ženy Aline Marie, rozené Chazalové (Tristan), kterou vychovala spisovatelka George Sandová po předčasné smrti její matky a seznámila ji i s budoucím manželem. Neklidného ducha, vášnivost až živočišnost a bujnou fantazii zdědil Paul Gauguin právě po babičce Floře Tristanové, nemanželské dceři španělského šlechtice, jehož rodina vlastnila

v Peru obrovský majetek, literátce, přítelkyni již zmíněné George Sandové, bojovnici za práva žen, dělníků a chudých lidí.

Paul prožil se sestrou Marií dětství v peruánské Limě, kam se jeho republikánští rodiče vydali po zvolení prince Louise-Napoleona Bonaparta, syna bývalého císaře, prezidentem Druhé republiky a počítalo se s tím, že Louis-Napoleon brzy pučem obnoví monarchii. Paulův otec cestou zemřel, příbuzní v Limě přijali hezkou mladou vdovu velmi srdečně a malý Paul žil leta v domě prastrýce Dona Pía de Tristana y Moscoso v přepychu, obklopen služebnictvem a privilegii peruánské aristokracie. Celý život byl pyšný na svůj urozený původ: „Jsem po přeslici potomkem jednoho z aragonských Borgiů, místokrále peruánského, řekněme.“

V roce 1854 se matka s dětmi vrátila do Francie a z privilegovaného „malého prince“ Paula se stal měšťanský polosirotek mluvící špatnou francouzštinou, ve škole poslední a vysmívaný. Vyrostl bez otce s hodnou matkou a starší sestrou ve velmi odlišných sociálních prostředích. Jako nemajetný polosirotek podporovaný příbuznými byl ve Francii vystaven ostrému konkurenčnímu tlaku, což vedlo u Gauguina k vzniku záchranného sebemýtu, identity outsidera, „divocha“, „syna Inků“, „drsného muže“

zdůrazňujícího nárok na nadřazenost. Z drahých škol později nejvíce oceňoval výuku šermu v pařížském „Institutu Lorient“, který připravoval žáky v tříletých kurzech ke zkouškám na vojenskou námořní akademii. Matka prodala část dědictví, aby školu zaplatila, ale Gauguin po dvou letech odmítl skládat ročníkové zkoušky a nakonec se v prosinci 1865 jako sedmnáctiletý nechal najmout v Le Havre jako plavčík na třístěžňovou loď Luzitano, která plula do Ria de Janeiro. Čekalo ho pět drsných let u obchodního a válečného námořnictva v tvrdé mužské společnosti plné bojů a podřízenosti hodností a hierarchií. Mezi drsnými námořníky a děvkami z přístavních bordelů se zrodil „vzpourný, nevraživý a obávaný Gauguin“. V srdci si odnesl jen touhu po dálavách, po rájích dožívajících daleko od civilizace, které zahlédl u ostrova Taboga před tehdy ještě velmi malým panamským přístavem, odkud v roce 1867 překonal západním směrem Tichý oceán cestou kolem světa na lodi Chili přes Polynésii a Tahiti, poslední ráje, a Indii. V prosinci se jako devatenáctiletý vylodil v Le Havru, matka mu v létě zemřela v necelých 42 letech. Byl sirotek, bez rodičů i prarodičů.

V roce 1871 se otočil k námořnickému řemeslu navždy zády. Stal se pařížským burzovním makléřem,

středostavovským manželem, investorem do impresionistického umění, až se nakonec jako chráněncem malíře Camilla Pissarra v dubnu 1888 prosadil i jako začínající malíř na páté výstavě impresionistů. Gauguin se rozhodl být malířem a podřídil svému cíli všechno: postupně přišel o příjmy, zaměstnání i rodinu, rozhádal se i s impresionisty, odešel z Paříže do bretaňského Pont-Avenu, odcestoval do Panamy a na Martinik hledat ztracený ráj a našel žlutou zimnici. V roce 1887 byl zpět v Paříži, nemocen a bez peněz, v únoru 1888 odjel do Pont-Avenu a rozehrál velkou hru s Theem a Vincentem van Goghovými o pobyt v Provence, která skončila velkým dramatem o Vánocích a van Goghovým uříznutým uchem.

Pokud nemalovali van Gogh s Gauguinem ve Žlutém domě či v krajině v okolí města, trávili hodně společného času chozením do kaváren. Přibližně dvouhodinový rozhovor s Paulem Gauguinem probíhal dopoledne v Café van Gogh v městě Arles. Kavárna svojí výzdobou, motivy i použitými barvami stejně jako názvem odkazuje na pobyt Vincenta van Gogha v Arles. Prakticky prázdná kavárna se postupně plnila místními hosty i turisty. A když v poledne personál před kavárnu postavil pánev s paellou s mořskými plody, Paul Gauguin se

zvedl, vzal si tři mušle a odešel se slovy: „Mladý pán zaplatí, spěchám na další schůzku.“

Místní mi říkali, že se do Arles stále vracíte, pane Gauguine. Posedíte chvíli v Café van Gogh a zase beze stopy zmizíte. Hledáte Vincenta van Gogha? A proč se tváříte tak tragicky?

Hledám sám sebe. Tragédií mého života je, že ženy, které jsem miloval, ženy, jež mi přinesly neskonale naplnění, bytosti, jež mi byly chvíli bohyněmi, nikdy nepoznaly, kvůli mně, trvalejší vlastní uspokojení a štěstí. Mám pocit, že s každým dalším vztahem tkám nové plátno, na něž namaluji podobiznu své milé. A každé mé poslední plátno hluboko v sobě není znakem ukončení hledání lásky, je jen zvýšeným pocitem vnímání skutečnosti neuchopitelnosti lásky, jež je nejpřirozenějším lékem proti bolesti stárnutí, který existuje. Maluji věci a výjevy, které mi připadají podstatné po tom všem, čeho jsem se musel vzdát, rodiny, ženy, dětí. Maluji, protože to je to poslední, čeho se, dokud dýchám, vzdát nemohu. Nemaluji skutečnost, maluji scény iniciačních příběhů. Vše, co v nich zachytím, je skutečnější než vlastní život. Zároveň je malování formou zoufalého volání dítěte o pomoc, dítěte, jež si pořád vynucuje pozornost, volání polosirotky

bez otce, na něhož vlastní matka nikdy neměla čas.

Žiji tím, co maluji, mluvím a spím s postavami ze svých pláten, zoufale maluji, aby se mi žité neztratilo, ale zároveň trpím tím vědomím, že vším, co namaluji, se zároveň vyvazuji z toho, co mě týdny či měsíce naplňovalo! Malování je způsob zachycení lásky. Trpím vědomím, že tím, co maluji, abych zachytil a oslavil prožité, abych zachytil, co je na druhých a na mně možná nejlepší, že tím to zároveň ztrácím a odsouvám do minulosti. Po čase s postavami z mých obrazů už spolu nemluvíme, nejíme, nemilujeme se, vzdalujeme se od sebe jako příslušníci kmene, jenž vyhynul, a vědomi si narůstajícího odcizení opatrně odcházíme z pomalovaného plátna. A jednoho krásného dne dorazím na plátno nové, ožiji znovu situaci tady a teď a vášní zkaramelizovaná krev vdechne život novému obrazu. Romány mých současníků jsou nudné, zajímají mě živí, obyčejní lidé.

Opustil jste moře, burzu, rodinu, a začal jste malovat relativně pozdě. Proč?

Do obrazů vědomě i nevědomě skrývám poselství, malováním se snažím zachytit hlubší vnitřní pravdy vymykající se převládajícímu racionalismu století převalujícího se v agonii ledově necitelné estetiky.

Jsem na zemi psancem a štvancem, Kain pronásledovaný Božím okem. Božím okem ukrytým v mé mysli, kárajícím okem. Pronásleduje mě „mravní zákon ve mně“ pro to, co jsem provedl Vincentu van Goghovi. Vidím jako dnes, jak jednoho podzimního dne roku 1887 jsem v Paříži vyhledal novou restauraci, Le Grand Bouillon, Restaurant du Chalet, kde Vincent van Gogh ve velkém tanečním sále hlídal vystavené obrazy své a svých přátel. Právě jsem se vrátil z umělecké expedice do Panamy a Martiniku, z malování v tropech. Byl konec listopadu a Goghovy studie s velkými uříznutými slunečnicemi se mi moc líbily a pochválil jsem mu je. Potěšen mi ihned oba obrazy nabídl výměnou za jeden můj. Znal mé starší obrazy namalované v Pont-Avenu v Bretani v létě 1886, viděl je u Camilla Pissarra, od kterého jsme se učili my oba.

V Paříži jsem sledoval, jak se jeho paleta stává zářivější a živější, jak vlivem impresionistů i mladých vrstevníků, tak praktickou aplikací studia teorie barev i seznámením s „japonaiseries“, japonským uměním. Zdánlivě jednoduché japonské obrazové výjevy redukované ve formě i barvě nás fascinovaly. Po studiu japonských vzorů jsem ve své malbě začal používat jednoduché, jasně ohraničené formy a barevné plochy! Jako první, pane,

já Gauguin! Japonci zase lákali Vincenta na „jih“, chtěl vidět jiné světlo a pozorovat přírodu pod jasnou oblohou, aby získal lepší představu, jak vnímají a kreslí Japonci.

I Vincent přišel do Paříže, jak jinak, s maximální ambicí, Paříž se rozhodl svými obrazy uchvátit. Všichni jsme ale měli jedno společné: naše obrazy se neprodávaly. Zkrátka, výměnu obrazů jsem přijal, nabídl jsem Vincentovi oplátkou obrázků z Martiniku. Chtěl jsem se hlavně dostat do těsnějšího kontaktu s Vincentovým bratrem, obchodníkem s uměním Theem van Goghem. Škoda, že Theo byl často nemocný, bolesti břicha se u něho střídaly s nechutenstvím a nervovým vyčerpáním, asi nějaké van goghovské rodové prokletí. I Vincent začal mít po necelých dvou letech hektické Paříže plné zuby, toužil po prostém životě na venkově. Nesnášel hádky a rozchody uměleckých přátel, čím dál více pil absint a přel se s modely. Tvrdá zima na přelomu let 1887 a 1888 ho dorazilo, sbalil své věci a nastoupil do nočního vlaku jedoucího na jih. Ráno dvacátého února byl v Provence, vystoupil na nádraží v Arles.

Začalo první dějství Vašeho dramatu van Gogh — Gauguin.

Vincent mě, Gauguina, od výměny obrazů „pobraťení“ bombardoval svými dopisy plnými uměleckých očekávání, nabídek spolupráce, nadějí, pochybností ve víře a snah o prolomení samoty. Vincenta opakovaně přitahovalo líčení historického Ježíše, jak jej podal v knize *Život Ježíšův* Ernest Renan v roce 1862. Ježíše, jenž opuštěn učedníky v předvečer poslední zkoušky jde v Getsemanské zahradě sám vstříc utrpení, Ježíš, jenž se činy i kázáními projevoval jako osamocенý umělec, jenž vytváří nového člověka, nové lidstvo. Přes Vincentovy pochybnosti mu byla nutnost víry užitečnou oporou v životě. Uvědomoval si bolestně, že náboženství podléhá cyklickému rytmu dějin, ale odívání starých pravd do nových šatů vedlo v druhé polovině devatenáctého století u řady moderních lidí k bolestnému poznání, ke ztrátě duše. Dějiny výtvarného umění jsou i historií zápasu duše s tělem, muže se ženou, dějinami lásek a nenávisť mužů k ženám, manžela k manželce, syna k matce. Muži se bez žen nenarodí, proti silnější ženě se neprosadí a zatajené stopy tohoto poznání nacházíme v obrazech Vincenta van Gogha i v obrazech mých. Mluvili jsme o úloze žen v životě malíře často až do kuropění.

Vincent, syn pastora, cítil, že Ježíš není sám ani dnes, že po něm přišla řada menších proroků,

svatý Pavel, Martin Luther, ale i básníci-proroci, jako Dante, Petrarca a Goethe, jejichž díla také odhalují božskost. Jako bývalý kazatel ve svých promluvách o umění začal stavět paralely mezi náboženstvím a uměním, mezi životy a praxí proroka a umělce. I úděl umělce viděl jako utrpení pro pravdu a zjevení forem malby, které dává v plen divákům včetně rizika nepochopení a odsudku. Život umělce je trpký a v nepochopení je mu jedinou stálou družkou osamocenosť. Vincent mi vyprávěl, jak spal v posteli pod obrazem trpícího Ježíše a stále dokola si opakoval, že nás od lásky boží nemůže nic odloučit, ani přítomnosť, ani budoucnosť. Přesto mu denní události navozovaly stavy, kdy chtěl mít křídla a uletět pryč ke Slunci, pryč ze Země hrobů a smrti.

Van Gogh potřeboval k životu Slunce, proto odjel z Paříže do Provence a nalákal sem i Vás.

Vincent, když přebral, s obrazotvorností vybičovanou zeleným absintem bouřil se proti utrpení jako životnímu osudu. Vždy znovu si v životě nastaví vysoké cíle a následně z obav ze selhání skutečně ztroskotá. Vzpomínal na selhání při pokusu o studium teologie v Amsterdamu a na pastorační činnosť mezi chudými horníky v belgické hornické

oblasti v Borinage u Monsu, kde jako služebník boží, špinavý a v cárech oblečený kazatel, spal mezi chudými a sdílel jejich osud. Bouřil se tak proti otci, pastorovi, „neomylnému a farizejskému“, přestože jej miloval. Unie protestantských církví v Belgii jej na konci šestiměsíční zkušební doby plně obětavé a nesobecké práce propustila za kritické výroky vůči církevní hierarchii. Vincent hlásal staré křesťanské ideály, tak tvrdohlavě a sebeničivě, až otec uvažoval o jeho umístění v zařízení pro duševně nemocné v belgickém městě Gheel u nizozemských hranic, kde nemocní žili a pracovali pod dohledem lékařů v rolnických usedlostech. Kvůli Vincentovu odporu k hospitalizaci nedošlo, ale myšlenka na léčbu jeho nervů se od té doby po deset let vracela.

Ztratil oporu v rodině. Stal se přítěží, ale chtěl přijít na to: proč? Vyrosl v kalvínském prostředí vyznávajícím „učení o predestinaci“, podle kterého je již před narozením člověka božím plánem předurčeno, kdo bude vyvolený a kdo prokletý v pozemském životě, jenž je jen zkouškou pro život věčný. Nizozemští pastoři i jeho otec věřili, že podle společenského uplatnění, příjmů a kariéry už na tomto světě poznají, spočinulo-li na tom kterém člověku boží požehnání. Zoufalý, z boží služby

i rodiny vypuzený Vincent našel poslední záchranu a nové poslání v umění, knihy a obrazy byly posledním místem, kde mohl uskutečnit svoji touhu po poznání, porozumění a lásce. Rozhodl se stát v pokročilém věku umělcem a na radu Thea se od roku 1880 začal vážně zabývat malířstvím, ale s tím, že umělecká existence se mu zdála rovna náboženskému zvěstování.

Umění bylo van Goghovi cestou, jak poznat a zvěstovat Boha, jen prostředky jinými, než je pastorační činnost?

Ano. Přetavil selhání v práci duchovního pastýře chudých do nového počátku, intenzivně maloval. V roce 1881 se načas vrátil k rodičům, to už mu bylo dvacet osm let, ale otce už vnímal vysloveně jako nepřítele, náhradním otcem se mu stává bratr Theo. Náhradní syn si vybral náhradního otce! Navíc v létě pronásledoval sestřenku Adrianu Kee Vos-Strickerovou, o sedm let starší vdovu s malým synem, který přijela na faru jeho rodičů na letní dovolenou. Ztratil cit pro realitu a po náhradním otci si našel náhradní ženu! Excentrickým chováním a nadbíháním si vysloužil jen nové zklamání v lásce, zděšené rodiče po dlouhotrvajících hádkách a sporech o Vánocích opustil, sbalil

Obsah

Paul Gauguin: Malování je způsob
zachycení lásky (13)

Vincent van Gogh: Miluji přírodu,
která téměř hoří (47)

Paul Cézanne: Chci umřít
při malování (79)

Ediční poznámka (121)